

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Історико-соціологічний факультет
Кафедра політології і соціології**

**СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ
У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)**

**Матеріали регіональної науково-практичної
конференції**

***Присвячена 60-й річниці початку
Холодної війни між Сходом і Заходом***

Рівне – 2008

УДК 327.1946/2006”
ББК 66/07
С 40

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Голова редакційної колегії:

Постоловський Р.М. – завідувач кафедри всесвітньої історії, професор, кандидат історичних наук, ректор РДГУ.

Редакційна колегія:

Терешко Ю.М. – завідувач кафедри політології і соціології, доцент кандидат історичних наук (відповідальний редактор);

Шеретюк В.М. – декан історико-соціологічного факультету, доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук;

Гон М.М. – доцент кафедри всесвітньої історії, кандидат політичних наук;

Жилук С.І. – завідувач кафедри політичних наук РДГУ, професор, доктор історичних наук;

Ткаченко Г.І. – завідувач кафедри політології, соціології та права НУВГП, доцент кандидат політичних наук;

Трофимович В.В. – завідувач кафедри історії Національного університету „Острозька академія”, професор, доктор історичних наук;

Черній А.Л. – доцент кафедри політичних наук, кандидат політичних наук;

Христюк Т.А. – доцент кафедри політології і соціології, кандидат історичних наук.

Рецензенти:

Троян С.С. – завідувач кафедри міжнародних відносин і країнознавства РІС КСУ, професор, доктор історичних наук;

Тихомирова Є.Б. – завідувач кафедри міжнародної інформації РІС КСУ, професор, доктор політичних наук.

Адреса редакційної колегії: м. Рівне, 33027, вул. Остафова 29, історико-соціологічний факультет, кафедра політології і соціології, кабінет № 410.

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету у. Протокол № 5 від 29 грудня 2006 року.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007.

19. Стыкалин А.С. „Празжская весна” 1968 года и позиция Венгрии // Славяноведение . – № 5. – 1998 . – С. 68-80.
20. Терешко Ю.М. Роль генерала Вацлава Прхліка у реформуванні чехословацької військової доктрини у період Празької весни // Український історичний збірник. – 2001 / Під ред. акад. НАНУ, д. і. н., проф. В.Смоля. – Київ: НАНУ, 2002. – С. 376-391.
21. Терехов В.Ф. Из неопубликованных заметок (архивов) // Шкаренков Л. К. О „Празжской весне” // Россия и современный мир . – 1998. – № 2. – С. 214-215.
22. Тисменяну Владімір. Поворот у політиці: Східна Європа від Сталіна до Гавела. – К.: Мегатайп, 2003, 2005. – 336 с.
23. Шик О. Весеннее возрождение – иллюзии и действительность .– М.: Прогресс, 1991. – 392 с.
24. Шкаренков Л.К. О „Празжской весне” // Россия и современный мир. – 1998. – № 2 . – С. 209-232.
25. Янош Кадар О „Празжской весне” // Коммунист. – 1990 – №. 7. – С. 96-99.
26. Floyed D. The Czechoslovak Crisis of 1968 // Brassey's Annual / The Armed Forces Yearbook. – 1969. – L., 1969.
27. Kahn German. How to Think about the Russian.// Fortune. – 1978. – No. 6 (November 1968). – P. 127.
28. Morgenthau Hans. Inquisition in Czechoslovakia. – New York Review of Books, 1969. – December 4. – 1969. –P. 20-21.
29. Абакумов А.В. Август шестьдесят восьмого? – извиняться не за что! (геополитический аспект) //http: // abakum. newmail. ru / publ/text 4. html. 23.04.2001.
30. The Prague Spring // www/ @ 1999 European Internet Network Inc. // Central Europe Online Special Feature // 1999. Wed., May 26 a London 10. 36 p.m., Prague 12.36., N. Y. 06.36. p.m.

УДК 323:94(437)

Десятичичук І. О.

ст. в. кафедри всесвітньої історії РДГУ

„ПРАЗЬКА ВЕСНА” 1968 р.: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ПІДТРИМКИ БЕЗПЕКИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Однією з найактуальніших проблем сучасного світу є проблема безпеки, що у різних аспектах постає перед більшістю держав незалежно від їх статусу. Одним з можливих шляхів розв'язання даної проблеми вважається входження держави до різноманітних військово-політичних, економічних союзів чи

об'єднань, що мають регіональний або й глобальний характер. Таким чином, звернення до історії взаємовідносин держав у рамках подібних міждержавних об'єднань актуалізує проблематику політики безпеки та надає можливість її екстраполяції на сучасні умови.

Дана стаття стосується проблеми впливу внутрішньополітичних подій на міждержавні стосунки в рамках Організації Варшавського Договору (ОВД) на прикладі „Празької весни” 1968 р. у Чехословаччині. В певних аспектах дана проблематика висвітлювалась у працях І.Валенти [1], В.К.Волкова [2], М.В.Латиша [3], З.Млинаржа [4], Я.Пауера [5].

Проте, існує необхідність конкретизувати джерела внутрішньополітичних проблем Чехословаччини у 1968 році і показати їх зв'язок із забезпеченням інтересів країни на міжнародній арені.

„Празька весна” – визначна подія історії Центрально-Східної Європи другої половини ХХ століття, в якій, у першу чергу, проявилось прагнення народу до громадянсько орієнтованого суспільства, що відповідало б демократичним традиціям і цінностям чеської політичної культури.

Незважаючи на різні концептуальні підходи, „Празька весна” являла собою рух за реформу (демократизацію), що підважив і збурих статичне суспільство з його атрибутами єдиновірної ідеології, правлячої партії, зовнішньої та внутрішньої політики.

В нових умовах у самій країні та за її межами активно обговорюються питання суверенітету, союзницьких зобов'язань та інших аспектів політики безпеки. Традиційна концепція безпеки Чехословаччини ґрунтувалась на засадах, розроблених у рамках Організації Варшавського Договору. Проте, Чехословаччина, залишаючись західним форпостом соціалістичного табору у Європі, не мала на своїй території контингенту радянських збройних сил.

Після загострення протистояння в рамках біполярного світу у 60-х роках радянське керівництво під тиском військових, що скептично ставились до можливостей чехословацької армії [6, с. 36-39, 105], шукало шляхи виправлення такої ситуації. Власне, небажання керівництва Чехословаччини на чолі із А.Новотним піти на поступки в цьому питанні стало однією з причин втрати ним підтримки з боку СРСР і визначило можливість приходу до влади партійної групи на чолі із О.Дубчеком, що виразно артикулювала свої реформаторські наміри.

Необхідно зазначити, що протягом восьми місяців „Празької весни”, ж одного разу керівництво Чехословаччини не висловило прагнень щодо згортання своїх зобов'язань у рамках ОВД. З іншого боку, проявилось прагнення до створення нової системи відносин в рамках організацій, які ґрунтувались на принципах рівності і взаємовигідного партнерства. Оскільки така постановка питання не могла бути прямо відкинута радянським керівництвом, особливого

значення у взаємостосунках Чехословаччини із іншими країнами радянського табору набувала внутрішньополітична ситуація в країні.

Реформаторські кроки, запропоновані новим керівництвом КПЧ серед іншого, мали на меті забезпечити Дубчеку та його команді масову підтримку населення і тим, легітимізувати зміни на владному олімпі. Адміністративні методи управління мали бути замінені політичними, що автоматично підвищувало популярність КПЧ, адже наприкінці 1967 року повну підтримку партії висловлювали лише 25% опитаних [7, с. 24].

Водночас Дубчек прагнув повної перемоги над своїми суперниками в партії, що дозволило б йому припинити боротьбу внутрішньопартійних угруповань, поширити свій вплив на партапарат, армію, органи державної безпеки і наповнити тезу про монолітність партії реальним змістом.

Активізація преси (в т.ч. некомуністичної) і падіння цензури призвело до відродження суспільної активності в умовах, коли КПЧ не мала заздалегідь визначеної програми реформ і плану дій. Поступово комуністи втрачають ініціативу і представники вищого керівництва держави лише змушені реагувати на нові й нові прояви відродження громадянського суспільства. Активізація безпартійних, прямі ефіри на радіо і телебаченні виливаються у загальнодержавну дискусію стосовно майбутньої політичної системи і ступеню радикальності реформ.

Несанкціоноване виникнення політичних клубів, реорганізація громадських організацій (в т.ч. творчих спілок), що перестали слухняно виконувати вказівки „згори”, відмова профспілок від політичних функцій, криза Чехословацького Союзу Молоді і поява низки нових молодіжних організацій – все це означало формування загальнонаціонального руху, який вийшов за межі визначених світоглядом комуністичних функціонерів рамок. Як заявив О.Дубчек „Нам не потрібна дискусія стосовно можливості чи неможливості здійснення керівної ролі партії, а лише дискусія про методи її здійснення (пер. – І.Д.)” [8, с. 104].

Таким чином, в основі режим мав залишатися недоторканим, а лише набути „людського обличчя”. Відповідно у викладі реформаторів з КПЧ йшлося лише про косметичне реформування режиму, а не його системні якісні зміни.

Однак при цьому суспільство продовжувало чути з вуст керівництва заклики до демократизації, поглиблення процесу відродження. По мірі включення до реформаторського руху робітників і селян, органи партії на місцях були дезорганізовані, а комуністичні функціонери потрапляли в ізоляцію і переважно перебували в стані бездіяльності, не отримуючи прямих вказівок вищого керівництва.

Нарешті, у квітні 1968 р. з'явилась Програма дій КПЧ, яка мала доволі радикальне звучання, однак по суті являла собою набір постулатів і цілей без реальних шляхів їх досягнення. З точки зору партійного керівництва вона мала стати консолідуючою основою для згуртування суспільства навколо комуністів. Та вже незабаром було заявлено, що Програма дій є відкритою програмою, що означала можливість внесення до її змісту суттєвих змін.

З цього часу гасло консолідації стає пріоритетом для комуністичної верхівки. З виступів партійних діячів зникають поняття демократизація, процес відродження. Натомість О.Чернік заявив про „соціалістичну демократію”, що має класовий характер і є демократією для більшості, а не для всіх [8, с. 413].

Вже травневий пленум ЦК КПЧ проголосив нову консолідуючу основу – небезпеку реформам зі сторони сталіністів і радикалів, що мріяли про повалення соціалізму. Фактично комуністична партія повернулася до традиційної політики визначення ворога і наступальних дій по відношенню до нього. На практиці це проявилось у спробах обмежити свободу слова, повернувши партійний контроль над ЗМІ, та пригальмувати політичні та економічні реформи до заспокоєння ситуації.

Але ці заходи викликали лише радикалізацію громадськості, що вимагала законодавчого забезпечення реформ. Відмова від послуг радянських радників у державних органах влади (в т.ч. служби державної безпеки), прагнення колишніх діячів соціал-демократичної партії відновити її діяльність, активізація національних меншин, жорстка вимога словаків щодо федералізації країни, релігійно-конфесійне протистояння у деяких регіонах країни руйнували плани ЦК КПЧ по стабілізації ситуації. Більше того, неприємною новиною для керівництва держави стало виникнення груп тиску, які здійснювали цілеспрямований вплив на владу з метою задоволення своїх інтересів і прагнень.

Кадрова політика влади, яка не скористалася можливістю забезпечити перевагу прихильників реформ у керівних органах КПЧ, збереження у недоторканості Народної міліції, приховування інформації про хід переговорів і зобов'язання, взяті перед керівниками країн соціалістичного табору на зустрічах у Дрездені, Братиславі, Черні-над-Тисою, стали передумовами згорання діалогу між владою і громадськістю та визначили можливість внутрішньополітичного конфлікту.

Оскільки час для втручання у розвиток громадянського суспільства було втрачено, а більшість населення продовжувало сподіватися на керівництво держави, Дубчек і його соратники опинилися між Сциллою обіцянок Брежнєву і Харибдою тиску власного суспільства.

Після військових навчань країн ОВД на території Чехословаччини в липні 1968 року під кодовою назвою „Шумава”, які слід розглядати як неприхований тиск і загрозу суверенітету країни, усі сподівання верхівки КПЧ були пов’язані із XIV з’їздом КПЧ, призначеним на серпень. Натомість „звіт Кашпара” – аналітична записка щодо ситуації в країні (липень-серпень 1968 р.) – туманно натякає на політичні сили всередині країни, які б із полегшенням сприйняли втручання СРСР аби зняти із себе політичну відповідальність [9, с. 19]. Результатом такої політики стали радянські танки на вулицях міст Чехословаччини в серпні 1968 р.

Таким чином нечіткість, невизначеність позиції Дубчека та його оточення стали основною причиною провалу політики безпеки. Його складовою став провал дипломатичний: ігнорування можливості жорсткого варіанту реакції на внутрішньополітичні події в країні радянського керівництва та відмова використання підтримки компартій Югославії, Румунії, Італії, Франції тощо.

У довгостроковій перспективі це призвело до перетворення Чехословаччини на заповідник ортодоксального соціалізму, в якому не було місця жодним реформам до 1989 року.

Джерела та література

1. Валента И. Советское вторжение в Чехословакию 1968г., – М.: Прогресс, 1991. – 317 с.
2. Волков В.К. Инстинкт самосохранения: советская партократия и „Пражская весна”. // Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран. Сб. статей под ред. Ю.С. Новопашина. – М., 1997. – С. 157-184.
3. Латыш М.В. „Пражская весна” 1968г. и реакция Кремля. – М.: РАН, 1998. – 384с.
4. Млынарж З. Мороз ударил из Кремля. – М.: Республика, 1992. – 287 с.
5. Pauer J. Prague 1968: der Einmarsch des Warschauer Paktes: +LQWHUJUHde, Planung, 'XUFKIHrung. – Bremen: Ed. Temmen, 1995. – 415 p.
6. Майоров А.М. Вторжение. Чехословакия 1968. Свидетельства командарма. – М.: Права человека, 1998. – 350 с.
7. Kural V. a kol. Československo roku 1968.díl 1: obrodný proces. – Praha: Parta, 1993. – 207 s.
8. Vondrová J., Navrátil J., Moravec J. Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv.1: Pokus o reformu (říjen 1967–květen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplňk, 1999. – 547 s.

9. Vondrová J., Navrátil J. Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970., díl 9, sv. 2: Konsolidace (květen – srpen 1968). – Praha-Brno: USD-Doplňk, 2000. – 457 s.

УДК 341.238:94(4-11)

Субот О. А.

в. кафедри політології і соціології РДГУ

ОРГАНІЗАЦІЯ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ ЯК КАТАЛІЗАТОР ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

„Холодна війна”, що розділяла світ протягом тривалого часу на два ворожих табори, виявлялась у різноманітних формах. Це і гонка озброєнь, і політична пропаганда, і боротьба за сфери впливу на різних континентах. Виявлялось протистояння між Сходом і Заходом і у організаційній формі, виявом чого стало утворення двох ворожих військово-політичних блоків – НАТО та Організації Варшавського договору (ОВД).

Метою даного дослідження є з’ясування реальної суті ОВД, характеру діяльності організації, величини її впливу на політичні процеси у Східній Європі.

Актуальність проблеми полягає у тому, що діяльність ОВД вплинула на тенденції побудови і сучасних міжнародних відносин як між Сходом та Заходом, так і між країнами Східної Європи. Відголоски політичних процесів другої половини ХХ ст. виявляються на сучасному етапі й у нашій державі, зокрема, стала громадська думка щодо агресивної політики НАТО гальмує інтеграцію України у європейське співтовариство. Варшавський договір 1955 р. про дружбу, співробітництво й взаємну допомогу було підписано 14 травня 1955 на Варшавській нараді європейських держав по забезпеченню миру й безпеки в Європі. Країнами-учасниками договору стали Албанія (з 1962 не брала участь у роботі, а у вересні 1968 вийшла із ОВД), Болгарія, Угорщина, ГДР (після приєднання до ФРН в 1990 вийшла із ОВД), Польща, Румунія, СРСР. За домовленістю країн-учасниць договір набув чинності 5 червня 1955р. [1, с.11].

Укладання Варшавського договору було викликано ратифікацією західними державами Паризьких угод 1954р., що передбачали утворення Західноєвропейського союзу, ремілітаризацію Західної Німеччини й включення її в НАТО. Згідно декларованим цілям організації, Варшавський договір носив суто оборонний характер [3].

ЗМІСТ

I. АНТИТОТАЛІТАРНІ РУХИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 50-80 рр. XX ст.

Терешко Ю.М.

Причини придушення „Празької весни” та окупації Чехословаччини 1968 року військами країн-членів Організації Варшавського договору (ОВД) 3

Десятничук І.О.

„Празька весна” 1968 р.: внутрішньополітичний аспект підтримки безпеки Чехословаччини..... 21

Субот О.А.

Організація Варшавського договору як каталізатор політичної нестабільності у Східній Європі..... 26

Ларькіна Л.М.

Реакція Кремля на угорські події 1956 року, позиція ООН та західних держав..... 31

Рибак А., Каляєв А.

Оунівська публіцистика 1950-х років про ставлення західних держав до радянського тоталітарного блоку..... 40

Гончарова Н.О.

Придушення радянськими військами червненого повстання 1953 року в НДР..... 46

II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Бжезинський Збігнев

Холодна війна та її наслідки..... 53

Троян С.С.

Вплив революційних хвиль у країнах Центрально-Східної Європи на геополітичні зміни..... 70

Гон М.М.

Гармонізація міжнаціональних і міжрасових взаємин як компонент системи безпеки держав Європи..... 74

Ткаченко Г.І., Ткаченко М.Г.

Мовне питання і національна безпека..... 82

Ткаченко О.М.

Гендерна рівність і національна безпека України 88

Луценко К.В.

Свобода слова в Росії: историко-политологический ракурс 96

Березняк В.І.

Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини як невід’ємна складова колективної системи безпеки в країнах Центральної і Східної Європи..... 101

Дубей В.І.

Політика в галузі автомобільного транспорту як складова системи національної безпеки..... 109

Куделя П.І.

Питання українсько-польського кордону на міжнародних конференціях в період Другої світової війни..... 117

Рогаль Й.С.

Конституційно-правові основи національної безпеки України..... 123

Савенко Д.О.

Военно-політичні конфлікти України та Росії в ХХІ ст. 128

Євсович Р., Радовенчик Т.

Конституційно-правові основи оборони України..... 147

Гень О.М., Гень О.Ф.

Т.Г.Масарик і нова Європа..... 154

Козачок В.Ф.

Генезис російсько-грузинських конфліктних відносин..... 162

III. РОЛЬ НАТО У СТАНОВЛЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ. РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Герасимчук Т.Ф.

Європейська безпека і США: новітні загрози глобального та регіонального рівнів..... 166

Трофимович В.

Україна – Європейський Союз: деякі аспекти взаємовідносин 172

Санжаревський О.І.

Еволюція політики республіки Білорусь щодо ОДКБ і НАТО..... 183

Христюк Т.А.

Тероризм як загроза міжнародного миру, безпеки країн Європи..... 191

Шеретюк О.М.

Євроінтеграційні проблеми і перспективи України..... 199

Демчук Л.В.

Діяльність Ради Безпеки ООН в підтриманні миру і безпеки в світі та країнах Центральної і Східної Європи..... 206

Назарук В.

Конфлікт у Косово. Роль НАТО 213

Романович Т.І.

Взаємозв’язок Україна – НАТО: інтеграційні перспективи 218

Відомості про авторів..... 226

Наукове видання

**СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
І СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)**

Матеріали регіональної науково-практичної конференції

Відповідальний за випуск – *Шеретюк В.М.*

Відповідальний редактор – *Терешко Ю.М.*

Комп'ютерна верстка – *Третьяк О.Ю.*

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Підписано до друку 28.05.2008 р. Формат 60х84 1/16.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 13,9.

Замовлення №53/1. Наклад 100 прим.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету,
вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.